AC–3324–ABC Seat No. _____

M. Phil. Examination

April / May – 2003

Sanskrit (Optional) : Paper - III

(१) अलङ्कारशास्त्रम्

(२) सर्वदर्शनसंग्रहः

(३) व्याकरणम्

Time : **3** Hours] [Total Marks : **100**

સૂચના : (૧) બધા જ પ્રશ્નો **ફરજિયાત** છે.

(૨) બધા જ પ્રશ્નોના **સરખા** ગુણ છે.

Instructions : (1) All questions are **compulsory**.

(2) All questions carry **equal** marks.

(१) अलङ्कारशास्त्रम्

साहित्यदर्पणः - विश्वनाथविदचितः

૧ (અ) સસંદર્ભ સમજાવો, ગમે તે **બે** : **૧૦**

1 (a) Explain giving context, any **two** of the following : **10**

(१) शोकः स्थायितया भिन्नो विप्रलम्भादयं रसः ।
विप्रलम्भे रतिः स्थायी पुनः संभोगहेतुकः ॥

(२) तत्राद्यो रसभावादिरेक एवात्र गण्यते ।
एकोऽपि भेदोऽनन्तत्वात् संख्येयस्तस्य नैव यत् ॥

(३) चतुर्वर्गफलप्राप्तिः सुखादल्पधियामपि
काव्यादेवयतस्तेन तत्स्वरूपं निगद्यते ॥

(४) काव्यं ध्वनिगुणीभूतव्यङ्ग्यं चेति द्विधा मतम् ।
वाच्यातिशयितं व्यङ्ग्यं ध्वनिस्तत् काव्यमुत्तमम् ॥

(બ) નીચેનામાંથી ગમે તે **એક** સસન્દર્ભ સાનુવાદ સમજાવો : ૧૦

(b) Explain and translate any **one** : 10

(१) योग्यतां पदार्थानां परस्परसम्बन्धे बाधाभावः । पदोच्चयस्यैतद्भावेऽपि वाक्यत्वं, वह्निना सिञ्चति इत्याद्यापि वाक्यत्वं स्यात् । आकांक्षा प्रतीति पर्यवसानविरहः । स च श्रोतुजिज्ञासारूपः निराकङ्क्षस्थ वाक्यत्वे "गौरश्वः पुरुषो हस्ती" इत्यादीनामपि वाक्यत्वं स्यात् । आसतिर्बुध्यविच्छेदः । बुद्धिविच्छेदेऽपि वाक्यत्वे इदानीमुच्चारितस्य देवदत्तशब्दस्य दिनान्तरोच्चारितेन गच्छतीति पदेन सङ्गतिःस्यात् । अत्राकाङ्क्षायोग्यतयोरत्मधर्मत्वेऽपि पदार्थधर्मत्वमुपचारात् ।

(२) यच्च क्वचिदस्फुटालङ्कारे उदाहृतम् "यः कौमारहरः स एव हि वरस्ता एव चैत्रक्षपा स्ते चोन्मीलितमालतिसुरभयः प्रौढाकदम्बा निलाः । सा चैवास्ति तथा–पि तत्र सुरतव्यापारलीलाविधौ रेवारोधसी वेतसी तरुतले चेतः समुत्कण्ठते॥ एतत् चिनयम् । अत्र हि विभावनाविशेषोक्तिमूलस्य सन्देहसङ्करालङ्कारस्य स्फुटत्वम् ॥

૨ વિશ્વનાથનું કાવ્યલક્ષણ સવિસ્તર નિરૂપો. ૨૦

2 Discuss fully the definition of poetry according to विश्वनाथ. 20

અથવા/OR

૨ નીચેના ઉપર વિસ્તૃત નોંધ લખો. ૨૦

2 Write detailed note on the following : 20

(૧) विश्वनाथस्य पदलक्षणम्

(२) विश्वनाथस्य महावाक्यलक्षणम् ।

૩ વિશ્વનાથ મુજબ લક્ષણાવૃત્તિનું નિરૂપણ કરો. ૨૦

3 Discuss लक्षणावृत्ति, indetails, according to the Vishwanāth. 20

અથવા/OR

૩ વિશ્વનાથ મુજબ વ્યંજનાવૃત્તિની અનિવાર્યતા ચર્ચો. ૨૦

3 Disucss व्यञ्जनावृत्तिः, as inevitable शास्त्रीय phase, according to विश्वनाथः. 20

૪ વિશ્વનાથ મુજબ चतस्रनाट्यमातरः (वृत्तयः)નું વિવેચન કરો. ૨૦

4 Discuss fully चतस्रनाट्यमातरः (वृत्तयः) according to Vishwanāth. 20

અથવા/OR

૪ વિશ્વનાથ મુજબ નીચેના નાટ્યપ્રકારોનું વિસ્તૃત નિરૂપણ કરો. ૨૦

4 Delinate the following Verities of 'रूपकम्' according to Vishwanāth : 20

(१) नाटकम्

(२) समवकारः

(३) डीमः ।

૫ સાહિત્યદર્પણ મુજબ નીચેના **દોષો** અથવા **અલંકારોનું** લક્ષણોદાહરણ સાથે નિરૂપણ કરો : ૨૦

5 Discuss fully with definition and illustrations following **दोषाः or अलङ्कारा :** 20

(अ) *दोषाः*

(१) नेयार्थः

(२) अश्लीलम्

(३) ग्राम्यत्वम्

(४) विधेया विमर्शः ।

(ब) *अलङ्काराः*

(१) विभावना

(२) विशषोक्तिः

(३) व्यतिरेकः

(४) व्याजस्तुतिः ।

(२) सर्वदर्शनसंग्रहः

૧ ચાર્વાકદર્શનમાં કરેલું વ્યાપ્તિગ્રહણનું ખંડન સમજાવો.

1 Elucidate the refutation of Vyāpti in the Charvakadarshana.

અથવા/OR

૧ ઔલૂકયદર્શન (વૈશેષિક દર્શન) વિશે સવિસ્તર નોંધ લખો.

1 Write a detailed note on the Aulukyadarshana.

૨ રસેશ્વરદર્શન વિશે સવિસ્તર નોંધ લખો.

2 Write a detailed note on the Raseshwaradarshana.

અથવા/OR

૨ નકુલીશ–પાશુપત દર્શનના મુખ્ય સિદ્ધાંતો જણાવો.

2 Discuss the main tenets of the Nakulisha-Pashupata Darshana.

૩ બૌદ્ધ દર્શને કરેલ ક્ષણભંગવાદની સ્થાપના આલેખો.

3 Enunciate the theory of momentariness as propounded by the Bauddh–Darshana.

અથવા/OR

૩ સાંખ્યદર્શનના મુખ્ય સિદ્ધાંતો નિરૂપો.

3 Elucidate the main principles of the Sāmkhya–Darshana.

૪ નીચેનામાંથી ગમે તે **બે** વિશે ટૂંક નોંધ લખો :

4 Write short notes on any **two** of the following :

(१) व्याकरणदर्शनम् ।

(२) बौद्धदर्शनप्रकाराः ।

(३) आर्हतमते सप्ततत्त्वानि ।

(४) सर्वदर्शनसंग्रहे दर्शनक्रमः ।

५ નીચેનામાંથી ગમે તે **બે** ખંડ સમજાવો :

5 Explain any **two** of the following passages :

(१) ननु पारलौकिकसुखाभावे बहुवित्तव्ययशरीरायाससाध्येऽग्निहोत्रादौ विद्यावृद्धाः कथं प्रवर्तिष्यन्ते ? इति चेत्, तदपि न प्रमाणकोटिं प्रवेष्टुमीष्टे । अनृत—व्याघात—पुनरुक्तदोषैः दूषिततया वैदिकम्मन्यैरेव धूर्तबकैः परस्परं—कर्मकाण्डप्रामाण्यवादिभिः ज्ञानकाण्डस्य, ज्ञानकाण्डप्रामाण्यवादिभिः कर्मकाण्डस्य च—प्रतिक्षिप्तत्वेन, त्रय्या धूर्तप्रलापमात्रत्वेन, अग्निहोत्रादेः जीविकामात्रप्रयोजनत्वात् । तथा च आभाणकः

अग्निहोत्रं त्रयो वेदास्त्रिदण्डं भस्मगुण्ठनम् ।
बुद्धिपौरुषहीनानां जीविकेति बृहस्पतिः ॥

(२) किं च क्षणिकत्वपक्षे ज्ञानकाले ज्ञेयस्यासत्त्वेन, ज्ञेयकाले ज्ञानस्यासत्त्वेन च ग्राह्यग्राहकभावानुपपत्तौ सकललोकयात्रास्तमियात् । न च समसमयवर्तिता शङ्कनीया । सव्येतरविषाणवत् कार्यकारणभावासम्भवेनाग्राह्यस्यालम्बनप्रत्ययत्वानुपपत्तें । अथ भिन्नकालस्यापि तस्याकारार्पकत्वेन 'ग्राह्यत्वम्—तदप्यपेशलम्' क्षणिकस्य ज्ञानस्याकारार्पकताश्रयताया दुर्बवत्वेन साकारज्ञानवादप्रत्यादेशात् ।

निराकारज्ञानवादेऽपि योग्यतावशेन प्रतिकर्मव्यवस्थायाः स्थितत्वात् ।

(३) अत्रापेक्षाविहीनानां जडानां कारणत्वं दुष्यतीत्यपरितुष्यन्तो मतान्तरमन्विष्यन्तः परमेश्वरेच्छावशादेव जगन्निर्माणं परिघुष्यन्तः, स्वसंवेदनोपपत्त्या आगमसिद्धप्रत्यगात्मतादात्म्ये नानाविधमानमेयादिभेदाभेद-शालिपरमेश्वरोऽनन्यमुखप्रेक्षित्वलक्षणस्वातन्त्र्यभाक् स्वात्मदर्पणे भावान्प्रतिबिम्बवद् अवभासयतीति भणन्तो, बाह्याभ्यन्तरचर्याप्राणायामातिक्लेशप्रयासकलापवैधुर्येण सर्वसुलभमभिनवं प्रत्यभिज्ञामात्रं परापरसिद्धयुपायमभ्युपगच्छन्तः परे माहेश्वराः प्रत्यभिज्ञाशास्त्रमभ्यस्यन्ति ।

(४) तमिमं 'परमेश्वरः कर्मादिनिरपेक्षः कारणमिति' पक्षं वैषम्यनैर्घृण्यदोषदूषितत्वात् प्रतिक्षिपन्तः केचन माहेश्वराः शैवागमसिद्धान्ततत्त्वं यथावदीक्षमाणाः 'कर्मादिसापेक्षः परमेश्वरः कारणमिति' पक्षं कक्षीकुर्वाणाः पक्षान्तरमुपक्षिपन्ति–पतिपशुपाशभेदात् त्रयः पदार्था इति ।

(३) व्याकरणम्

૧ નીચેનામાંથી ગમે તે **ચાર** કારિકાઓ સમજાવો :

1 Explain any **four** of the following Karikas :

(१) आसन्नं ब्राह्मणस्तस्य तपसामुत्तमं तपः ।
प्रथमं छन्दसामङ्गमाहुर्व्याकरणं बुधाः ॥

(२) नित्याः शब्दार्थसम्बन्धाः तत्राम्नाता महर्षिभिः ।
सूत्राणां सानुतन्त्राणां भाष्याणाञ्च प्रणेतृभिः ॥

(३) न शिष्टैरनुगम्यन्ते पर्याया इव साधवः ।
ते यतः स्मृतिशास्त्रेण तस्मात्साक्षादवाचकाः ॥

(४) भागैरनर्थकैर्युक्ता वृषभोदकयावकाः ।
अन्वयव्यतिरेकौ तु व्यवहारनिबन्धनम् ॥

(५) स्वभावचरणाभ्यासयोगादृष्टोपपादिताम् ।
विशिष्टोपहितां चेति प्रतिभां षड्विधां विदुः ॥

(६) पदार्थानामपोद्धारे जातिर्वा द्रव्यमेव वा ।
पदार्थो सर्वशब्दानां नित्यावेवोपवर्णितौ ॥

(७) बुद्ध्या समीहितैकत्वान्पञ्चालान्कुरुभिर्यदा ।
पुनर्विभजते वक्ता तदापायः प्रतीयते ॥

(८) धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसङ्ग्रहात् ।
प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥

૨ **'भर्तृहरेः शक्तिवादः' – ચર્ચો.**

2 'भर्तृहरेः शक्तिवादः' – Discuss.

અથવા

૨ **ભર્તૃહરિના મતે શબ્દનું સ્વરૂપ ચર્ચો.**

2 Discuss the शब्दस्वरूपम् according to भर्तृहरि.

૩ ભર્તૃહરિના મતાનુસાર કર્મકારકના ભેદો ચર્ચો.

3 Describe the varieties of कर्मकारक according to भर्तृहरि.

અથવા/OR

૩ નીચેની કારિકાઓના અનુસન્ધાનમાં કર્તૃકારકનું સ્વાતંત્ર્ય ચર્ચો :

3 Discuss the कर्तृकारकस्य स्वातन्त्र्यम् in the light of the following Kārikas :

प्रागन्यतः शक्तिलाभान्यग्भावापादनादपि ।
तदधीनप्रवृत्तित्वात् प्रवृत्तानां निवर्तनात् ॥
अदृष्टत्वात् प्रतिनिधेः प्रविवेके च दर्शनात् ।
आरादप्युपकारित्वे स्वातन्त्र्यं कर्तुरुच्यते ॥

૪ સંબન્ધ સમુદ્દેશના આધારે सम्बन्ध વિશે વિસ્તૃત નોંધ લખો :

4 Write a detailed note on सम्बन्ध as discussed in the सम्बन्ध समुद्देश.

અથવા/OR

૪ ક્રિયા વિષયક ભર્તૃહરિનો મત વિગતે ચર્ચો.

4 Discuss the opinion of भर्तृहरि regarding the concept of क्रिया.

૫ નીચેનામાંથી ગમે તે **બે** ઉપર ટૂંક નોંધ લખો :

5 Write short notes on any **two** of the following :

(१) अर्थविनिश्चयसाधनानि ।

(२) भर्तृहरिकृताप्रमाण चर्चा ।

(३) अपभ्रंशशब्दानाम् वाचकत्वम् ।

(४) वैयाकरणः भर्तृहरिः ॥